

KRISTINA GORIŠEK NOVAKOVIĆ

prva
slovenska letalka
(1906–1996)

Stara razglednica z mogočnim samostanom, ki še danes deluje, v njem pa je zadnja leta tudi zanimiv muzej, posvečen veri in zgodovini krščanstva. Arhiv Jurija in Tereze Gorišek.

po samostanu, cerkvi, šoli ... Goriškovi so se preselili tja ter odprli trgovino in gostilno. Kraj je skozi stoletje malo spremenil ime, na prav starih razglednicah so ga označili drugače kot danes, ko je znan kot

	9	5		10
--	---	---	--	----

. Tu je Kristina hodila v šolo, od tod je šla še v meščansko in trgovsko šolo, občasno pa je pomagala v domači trgovini. Toda domači kraj ji je bil pretesen, vlekljo jo je v svet. V Beogradu, ki je bil tedaj prestolnica Kraljevine SHS, je dobila službo pri pošti in nekega dne je sredi telefonije in telegrafije prišel do nje časopis z oglasom, da *Društvo rezervnih pilotov* išče pogumne fante in dekleta za letalsko šolo. Kristina je bila med tremi dekleti, ki so prestale vse zdravniške preglede in teste – tudi nekaj drznih akrobacij v zraku – ter se začele šolati za polete.

Pilotska izkaznica Kristine Gorišek Novaković, izdana leta 1941. Arhiv Jurija in Tereze Gorišek.

2. Sedež vojnega in civilnega letalstva je bil tedaj v Zemunu blizu Beograda in tu se je Kristina izsolala. Tečaj si je plačevala z lastnim zaslužkom in ga opravljala v prostem času, saj je ostala redno zaposlena na beograjski pošti. Izredno pogumna in vztrajna Kristina Gorišek je prvič samostojno poletela jeseni 1932, po izpitu pred vojaško komisijo pa je februarja 1934 dobila diplomu. Postala je prva *jugoslovenska avijatičarka* in vojno ministrstvo ji je dodelilo medaljo za hrabrost. Zelo so jo slavili in jo vabili na vse mogoče letalske mitinge, ki so bili tedaj velika atrakcija. Postala je najboljša reklama v izredno popularni in zahtevni dejavnosti, ki so ji

rekli

	5	10		5
--	---	----	--	---

	8	4		9
--	---	---	--	---

, saj so piloti, padalci in jadralci radi trdili, da je nebo njihovo morje.

Jadralni letalci s "Pulexom" J1 na Blokah (22. julij 1940). Arhiv MNZS.

3. Na začetku 20. stoletja, v času silovitih znanstvenih in tehničnih prodorov, se je moral razgibati tudi jezik, da je za novosti iznašel ustrezne izraze. Po Evropi so se v skladu z dolgo tradicijo odločili, da bodo pogledali, kaj je na voljo po klasičnih jezikih, se pravi v stari latinščini in grščini. Vse, kar se je ukvarjalo s premagovanjem težnosti in letenjem, je začelo poganjati iz latinske in grške besede za zrak. In tako je tisti stroj na motor, s katerim se da leteti, postal

	6		4	8	2		10
--	---	--	---	---	---	--	----

. Ob njem in okoli njega pa je slovenski jezik – po zgledu večine drugih – na podoben način ustvaril besede za vse mogoče s tem povezane stvari in dejanja. Vsaj kakšnih trideset besed sodi v to družino. Vendar je – spet tako kot marsikje – uporaba tujih izposojenk zbujala tudi pomisleke, zato so zahtevnejši ljudje predlagali uporabo domačih izrazov za izpeljanke. Tako ima zdaj stroj za letenje v slovenščini vsaj tri izraze, marsikaj pa je še vedno znano tudi po prvih jezikovnih korakih ... no, poletih.

Eda I, prvo slovensko letalo.

4. Ampak te stvarne splošne oznake ljudem, ki so bili s srcem in dušo za stvar, niso bile zadosti. Za registracije tehničnih dosežkov in za izumiteljska priznanja je morala imeti vsaka stvar oznako, ponavadi kombinacijo črk in števil. S takimi šiframi je posejana vsa zgodovina te panoge. Ker pa so ljudje bitja domišljije in poezije, si radi izmišljujejo slikovita imena za to, kar ustvarijo. Mladenič Edvard, ki so mu doma rekli Eda, je svoji prvi maketi letala iz papirja in bambusa dal ime *Papirnata vragolija*. Potem se je z bratom Jožetom lotil zaresnega konstruiranja. Prvo slovensko letalo je bilo preizkušeno novembra 1909. Imenovalo se je po domačem vzdevku tega ustvarjalnega konstruktora in drznega pilota, ki se piše

	20					10
--	----	--	--	--	--	----

.

Dva obraza moderne mlade ženske (1932 ali 1933): Kristina Gorišek v ateljeju in na »svojem« dvokrilnem letalu. Arhiv Jurija in Tereze Gorišek.

5. Kristina Gorišek je bila torej prva Slovenka, prva ženska v Jugoslaviji, tudi prva na Balkanu, ki se je naučila pilotirati. Fotoaparati so posneli nekaj fotografij, ki kažejo čedno dekle, pa tudi osupljivo razliko med čedno oblečeno

mlado damo in isto osebo, ki so ji dali najmanjšo moško številko pajaca, v kateri je bila videti kot medved. A tu se spodobi dodati, da je imelo žensko navdušenje za šport velik vpliv na doseganje boljšega položaja oziroma kar na

6 10 4 8 10 4 9

Da se v ženskem prizadevanju za premagovanje dolgotrajne zapostavljenosti marsikaj dogaja, se je dalo videti tudi na prvi pogled. Iz vojaških in športnih oblačil se je takoj po prvi svetovni vojni preselilo med dekleta mnogo kosov oprave, ob katerih bi ženske 19. stoletja padle v nezavest. Med njimi tudi usnjene pilotske jakne, seveda hlače (zgolj hlače ali pajaci), debeli puloverji, pilotske kape, očala ... In v nasprotju s tradicionalnimi pogledi so bile mlade punce nove dobe – vitke, gibke, na kratko postrizene – v njih videti prav dobro.

Cvetka Klančnik Belin, jadralna letalka, ki je poiskala Kristino Gorišek, se z njo spoprijateljila in prva pisala o njej. Vir: *Zene letači Jugoslavije*.

6. Ko je minila druga svetovna vojna (v kateri so letala igrala izjemno pomembno vlogo – v dobrem in slabem), se je letalstvo zelo razmahnilo. Da so se tudi dekleta učila pilotirati, skakati in jadrati (se pravi pilotirati avione brez motorja), ni bila več taka posebnost kot pred vojno. Postalo je nekako samoumevno, čeprav so imela dekleta še vedno veliko več problemov pri uveljavljanju (zlasti poklicnem) kot fantje. Marsikaj je k temu prispeval tudi film iz leta 1953, kjer imajo letala pomembno vlogo. Glavni junak osvaja dekle tudi tako, da jo povabi na polet v višave in ona se nad tem športom navduši tako močno, da se vpiše med padalke. Precej prizorov so posneli na letališču zraven Ljubljane, od katerega je zdaj ostala samo še zanikrna zaplata zemlje. Nastal je daleč najbolj popularen slovenski film, njegov naslov je 6 10

Ilustracija iz knjige Selme Lagerlöf. Ilustrirala Bertil Lybeck. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1953.

7. Nekaj letalskih izkušenj je priletelo tudi v mladinsko literaturo. Najbolj znan je verjetno francoski pisatelj Antoine de Saint-Exupery, ki je bil zelo dober pilot (prvi je preletel Saharo), najprej izvidnik, nato tudi bojni pilot. Iz doživljajskega sveta pilotiranja je ustvaril nekaj zanimive literature za odrasle, "izumil" pa je tudi *Malega princa*. In z njim majhen planet, kjer je doma. In gledanje s srcem. Zelo je slaven tudi angleško spisani *Johnathan Livingston Galeb*, ki se trudi obvladati ta težavni posel. Kristini Gorišek (ta se je po uspehih v Beogradu preselila v Zagreb, se poročila, sprejela priimek Novaković in avione bolj opazovala kot v njih letela) pa je bila verjetno najbližje knjiga, ki je nastala v času njenega rojstva. To je imeniten primer izkušnje letenja brez aviona. Gre za dogodivščine nagajivega paglavca, ki se spremeni v palčka, potem pa ga gosi odnesejo na potovanje po Švedski. Po zaslugi pisateljice Selme Lagerlöf, ki so ji leta 1909 podelili Nobelovo nagrado za literaturo, prvi pisateljici v zgodovini te nagrade, je nastala knjiga *Čudovito popotovanje* 10 5 2

4 2 19 6 4 10

Ko fantiča gosi odnesejo v zrak, je izkušnja prav taka, kot je čakala prve letalce – mraz, silen veter, viharno hrumenje, pred očmi mu migota, v ušesih šumi ... No, tudi kockasta preproga je podobna temu, kar je z višine videla Kristina.

Portretna fotografija. Vir: *Novela I. Ljubljana: Bartol: Amalietti, 1994.*

8. Med Kristinine znance v Beogradu je sodil nadebudni pisatelj, ki ima slikovito literarno usodo. Kot pilot je komaj znan, čeprav je bil aktiven kakšnih 13 let in je menda edini slovenski pisatelj, ki se mu je posrečilo opraviti zahtevno šolanje in postati pilot-izvidnik. V njegovi literaturi se najdejo zgodbe, ki imajo takšne naslove: *Rekordni polet*, *Zadnji polet podnarednika Ljubiše* in pa *Zgodba o debelih podganah*. A te pozna malo ljudi. In nič od njegovega ne spada v tisto vrsto literature, ki bi jo ponujali v šolskih klopeh devetletke. Vseeno pa je dobro vedeti, da veliko slavo (doma in v mnogih drugih državah) uživa njegov roman *Alamut*. Temu pisatelju je ime 2 5 21 5 9 4 2. Veščine pilotiranja se je naučil v mogočni trdnjavi blizu Novega Sada, nekaj let zatem pa je živel v Beogradu in bil član tistega Aerokluba, ki je poskrbel tudi za pilotsko šolanje prvih deklet – in med njimi Kristine Gorišek Novaković.

Končno geslo:

8 4 19 20 21 5 10 8 4 2 6 9

Ime in priimek

Ime OŠ

Naslov OŠ ali domači naslov

Rešitev oddaj v svoji knjižnici ali jo pošlji na naslov: **MKL, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, Kersnikova 2, 1000 Ljubljana**
»Za MEGA kviz«

Viri:

Gorišek, Kristina: *Mladina se navdušuje za sinji šport*, Slovenec, 3. marec 1939.

Jovanović, Ljudmila: *Zene letači Jugoslavije*. Beograd: L. Jovanović, 2009.

Klančnik Belin, Cvetka: *Naša prva motorna letalka Kristina Gorišek Novaković*, Krila št. 4, julij–avgust 1974.

Klančnik Belin, Cvetka: *Naša prva letalka*, Krila št. 2, marec–april 1975.

N.n.: *Umetnost prve slovenske letalke*, Slovenec, 31. marec 1935.

Pogledi na Bartola. Uredil Igor Bratož. Ljubljana: Revija Literatura, 1991.

Puhar, Alenka: Kristina Gorišek Novaković (1906–1996), prva slovenska letalka. V: *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Zbrale in uredile: Alenka Šelih, Milica Antić Gaber, Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje in Marta Verginella. Ljubljana: Tuma: SAZU, 2007, 2012.

Sitar, Sandi: *Letalstvo in Slovenci*. Ljubljana: Založba Borec, 1985.

Stanovnik, Justin: *Učiteljica Nuša Jaklič*, Zaveza št. 32, marec 1999.

St.: *Kristina Goriškova – diplomirana pilotka*, Ženski svet št. 2, februar 1934.

Verbinc, France: *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.

Elektronski viri:

Wikipedia na gesla Kristina Gorišek Novaković, Cvetka Klančnik Belin, Amelia Earhart, Edvard Rusjan, Selma Lagerlöf.

Sierra5.net (slovenski letalski portal).

Pripravila: **Alenka Puhar**